

RASKOL I JERES: PITANJA BEZ ODGOVORA

Mirko ĐORĐEVIĆ

Vešana za naciju Crkva je na Balkanu često svodila veru na naciju, i mada de iure odvojena od države, de facto ostala vezana za nju, pa su i sukobi između kanonski priznatih i nepriznatih crkava, ne sukobi crkveno-dogmatskog, već političkog karaktera. Stvaranje novih država nakon razaranja Jugoslavije još jednom je otvorilo sva ova pitanja.

ŠVE DEFINICIJE POJMOVA KAKVI SU

raskol i jeres – barem u domenu školske teologije i ekleziologije – su uglavnom sasvim jasne i reklo bi se da tu nema mesta nesporazumima. Pa ipak, upravo se tu sreću najkomplicovaniji nesporazumi, posebno u novije vreme kada se Crkve na pravoslavnom Istoku dele i međusobno optužuju za krivce u „narušavanju crkvenoga jedinstva“ pravoslavlja u ekumenskim razmerama. Spor između Srpske pravoslavne crkve (SPC) i kanonski nepriznate Makedonske pravoslavne crkve (MPC) prate slične kvalifikacije – MPC je kaže se iz SPC ne Crkva već „raskolnička organizacija“, pri čemu naravno, i s druge strane ne izostaju slične kvalifikacije. Zapaža se u svemu nešto još važnije – često nema razlike između raskola i jeresi, a nema ni odgovora na pitanje koja je to instanca koja u pravoslavljju odlučuje o tako važnim pitanjima, budući da pravoslavni nemaju „papu“ i jer Vaseljensku patrijaršiju u Carigradu sve autokefalne Crkve priznaju kao jednu od pomesnih crkava. Vaseljenskom patrijarhu niko ne spori primat časti ali je on samo „primus inter pares“. Kada se pojavi „raskol“ nastupa – to je sadašnje stanje – komplikovana situacija, jer pitanja o tome su do danas pitanja bez odgovora. To se najbolje vidi na primeru kako se određuju pojmovi kakvi su raskol i jeres. Nije jednostavno precizno odrediti crkveno-političku dimenziju jer su pojmovi i značenja „umreženi“ na najsloženiji način. Ako se kaže da je u pravoslavljju svepravoslavni sabor dogmatski i ekleziološki merodavan – a upravo to se ističe – suočavamo se sa činjenicom da se takav sabor nije sastao već više od hiljadu godina. O tome kako precizno definisati raskol ili jeres nema nekog pravoslavnog saglasja – a stvarnost nameće i nove probleme. To nije tako samo sada i ovde – kako se čini prema medijskom „ogledalu“ – već se to vidi i u tumačenju prošlih velikih raskola.

Pomenućemo stoga neke primere koji – kako god se mi određivali prema problemu – uistinu deluju zbujujuće jer pokazuju da odgovora nema. Nedavno je ugledni publicista protosinđel S. Janjić ovako objasnio moguće jedinstvo hrišćanske Crkve i njegovo „narušavanje“ iz čega se vidi da su čak raskol i jeres – misli se na onaj iz 1054, kada se Evropa razdelila na pravoslavne i katolike – dovedeni u istu ravan. „Pokušaji da se suštinske razlike prevaziđu političkim ekumenizmom – kaže S. Janjić – pijetizmom i zaboravom nikada neće dovesti do istinskog prisajedinjenja rimokatolika Jednoj Svetoj Apostolskoj i Katoličanskoj Crkvi Pravoslavnoj“¹. Raško – prizrenski episkop Artemije na sličan način tumači i raskol i jeres – „Evropa se može ujedinjavati na ekonomskom, političkom i svakom drugom, ali ne i na crkvenom planu. Može, ali samo u odustajanju od zabluda koje je Rim promovisao u proteklih 950 godina. Ne može se govoriti o ujedinjavanju crkava, one se ne mogu ujediniti takve kakve su, nego o prisajedinjenju Crkvi“². Onaj ko bliže poznaje pravoslavlje može lako opaziti da su ovo precizne varijacije poznatog stava najvećeg autoriteta u SPC arhimandrita Justina Popovića koji se uzima kao „otac i učitelj Crkve XX veka“³.

Ovako postavljen problem jasno potvrđuje činjenicu da odgovora, zapravo, nema, odnosno da nema odgovora koji bi bio najšire prihvaćen. Stoga se problem na Balkanu jednako pomera iz crkveno-dogmatsko-ekleziološke ravni i prelazi u domen politike. Tu nastaju problemi koji danas potresaju istočno pravoslavlje a posebno balkansko. Crkve na pravoslavnom Istoku su se uglavnom formirale kao državne i nacionalne sa autokefalnošću u sistemu ustrojstva koja kao organizacioni princip ima dve dimenzije – autokefalnost je bila nužna i korisna u očuvanju nacionalnog i kulturnog identiteta nacija na Balkanu pod stranom dominacijom – misli se na vekove pod Otomanskom imperijom – ali je bila istovremeno i okvir za bujanje etnofiletizma, odnosno, crkvenog nacionalizma – u XIX veku je to bio bugarski etnofiletizam a u XX veku srpski. I to tako traje do danas, sa posledicama tipičnim za nepreležanu bolest.

Kako razumeti autokefalnost? Odnosno, kako da ona ne bude kamen spoticanja u modernim vremenima – što inače postaje na vrlo dramatičan način? Zanimljiv odgovor su potražili pravoslavni patrijarsi na saboru u Nikeji održanom povodom 2000-te godine hrišćanstva. Poruku hrišćanima sveta potpisao je i patrijarh srpski Pavle i mora se priznati da je to odgovor barem na pitanje autokefalnosti koje, međutim, ostaje i dalje otvoreno jer se politički komplikuje. „Podsećamo da ni u kom slučaju nije moguće – stoji u toj poruci – da, kao istorijsko nasleđe, naš sistem autokefalnih pravoslavnih crkava posluži kao uzrok ili osnova za razvijanje nezavisnosti koja bi bila upotrebljena na štetu našeg jedinstva. Ovo je posebno važno kada se autokefalija povezuje sa nacionalnim identitetom i posebnnošću naroda. Crkva ne

¹ Danas 17-18, 01. 2005. Beograd

² Ibid.

142 | ³ Arhim. J. Popović: Pravoslavna crkva I ekumenizam Solun 1974.

može, po prirodi svojoj, da postane nosilac ili da podgreva političke i nacionalne interese na štetu drugih⁴.

Odgovor u vezi sa problemom autokefalnosti je dobar i u crkveno-dogmatskom smislu i precizan, ali je problem u tome – i to se iz izjave vidi – što se događa upravo političko i geopolitičko „umrežavanje“ tog istog problema i to u pravoslavlju od Rusije i Ukrajine do Makedonije i Crne Gore. Naime, svi problemi, jednostavnije rečeno, nisu više toliko crkveni koliko su politički. Koliko su same pomesne crkve sposobne da izbegnu zamke političke manipulacije, to je posebno pitanje ali je uglavnom jasno da nisu uvek. Tako odnosi među pomesnim crkvama postaju – i ostaju – ne međucrkvni već međudržavni. Drugim rečima, u vezi s ovim problemom mi se jednako vraćamo na početak pa i u davnu istoriju. Iako se ovo zna, jedna šira i dublja dimenzija, koja je zapravo istorijska i geopolitička pozadina problema, u crkveno-političkim sporovima se uglavnom zanemaruje. Ipak, ona nije promakla pažnji velikih pravoslavnih mislilaca u kakve sigurno spada Jovan Majendorf, koji široko i temeljno raspravlja sve pomenute probleme, posebno one koji se otvaraju na Balkanu i koji se i danas dramatično zapliću u nove političke i geopolitičke enigme. Tradicionalne pravoslavne vrednosti po J. Majendorfu su danas „stavljene pred najveća iskušenja“. „Nove nacije na Balkanu – kaže ovaj poznati teolog – u celini pravoslavlju duguju sve u vezi s očuvanjem njihove duhovne kulture tokom vekova pod turskim ropstvom, ali one su svoju političku nezavisnost stekle u atmosferi sekularnog romantizma koji nije plod pravoslavne Vizantije već Francuske revolucije. Nisu hrišćanske eshatološke i hristološke ideje uzimane kao najviši cilj već je to bila nacija koja je shvatana kao najviši cilj⁵. Ako bi se ovo upozorenje poznatog mislioca zanemarilo – a ono se uglavnom zanemaruje – mnogo toga što potresa savremeno pravoslavlje ne bi bilo razumljivo.

Vezana za naciju Crkva je na Balkanu često svodila veru na naciju, crkveni poglavar je imao – često i istovremeno kao u Crnoj Gori – i ulogu etnarha odnosno državnog poglavara. Relativno rano *de iure* odvojena od države, Crkva je *de facto* ostala vezana za nju. U tom smislu se istorija ponavlja na Balkanu. To se vidi i po tome što sukobi između kanonski priznatih i kanonski nepriznatih crkava na Balkanu nisu sukobi crkveno-dogmatskog karaktera, već političkog karaktera. Odnosno, borba za autokefaliju ili njeno očuvanje je borba za kanonsko-državne teritorije koje se u principu i ne moraju poklapati. Kada se prate konkretne optužbe koje crkve jedne drugima upućuju, jasno se raspoznaje „matrica“ na koju ukazuje J. Majendorf u svom poznatom navedenom delu. Stvaranje novih država na južnoslovenskom prostoru nakon razaranja Jugoslavije još jednom je otvorilo sva ova pitanja.

⁴ Ova značajna izjava navedena je ovde prema dokumentaciji S.O.P. iz Pariza ali su je delom preneli i mediji u Beogradu decembra 2000. godine.

⁵ Rev. Ioann Meendorf: *Orthodoxy in the contemporary world* New York 1981.

Svi raskoli u pravoslavlju – po sebi se razume – nisu iste prirode i nemaju isti smisao⁶.

Odnosi između SPC I MPC – jedna balkanska istorija

Makedonski „raskol“ – kako se u SPC naziva kanonski još nepriznata, a postojeća Makedonska pravoslavna crkva (MPC) – je pojava relativno novijeg datuma. U novije vreme su odnosi među crkvama takvi da se i ne nazire neki pomak u smislu rešenja, ali su odnosi između država ne samo opterećeni zbog toga, već su svedeni na najniži nivo za poslednjih pola veka: vlasti Srbije i Crne Gore nisu dozvoljavale makedonskoj državi da obeležava dan kada je odlukom ASNOM-a⁷ stvorena makedonska država, situacija u manastiru Sveti Prohor Pčinjski je svake godine na Ilindan sve dramatičnija; državne vlasti Srbije su „prizemljile“ avione makedonske vazdušne kompanije u znak protesta nakon hapšenja arhiepiskopa i „egzarha srpskog“ Jovana Vraniševskog. Crkveno pitanje se pretvorilo u međudržavni problem bez izgleda za brzo rešenje. Problem je, naravno, mnogo širi i dublji iako istorija beleži tek 60 godina otkako je nastao. „Još uvek je živ raskol – stav je prihvaćen u Beogradu – takozvane Makedonske crkve u Povardarju i južnoj Srbiji“.

Istorija spora SPC i MPC nije duga ali je „burna“ od početka do danas, kada se ponovo zapliće u novi balkanski politički „čvor“.

U periodu pre Drugog svetskog rata današnja Makedonija je bila kanonsko područje SPC, jer Makedonije kao države nije ni bilo. Kada su snage Hitlerove koalicije razbile Kraljevinu Jugoslaviju, Makedonija i delovi istočne Srbije su pripali Bugarskoj

⁶ Obično se kao karakterističan primer raskola u pravoslavlju navodi ruski raskol iz XVII veka čije se posledice osećaju čak i danas. Ruski patrijarh Nikon 1605 – 1681. je bio započeo velike reforme čiji je cilj bio da se liturgija kao i obredna praksa u Crkvi uredi prema grčkim uzorima, odnosno da bude ujednačena u pravoslavlju. To je naišlo na veliki otpor i formirao se pokret „staroveraca“ sa protopopom Avakumom na čelu, čiji je cilj bio očuvanje „starog obreda“ sa svim svojim arhaičnim pa i svakog smisla lišenim molitvenim obrascima. Raskol je naravno imao političku pozadinu ali je u osnovi bio retrogradan – no ipak se ticao nekih obrednih postupaka. U novije vreme, pak, raskoli su naglašeno politički intonirani i ne tiču se – to posebno važi za stanje na Balkanu danas – ni dogmatskih ni izvorno eklezioloških problema. Noviji raskoli se tiču organizacije Crkve u državi, odnosno ne odstupa se od principa „svoja nezavisna država i svoja autokefalna crkva“. U tom smislu se noviji raskoli moraju posmatrati kao politički problem, što u suštini i jesu. Između vernika u MPC ili CPC i vernika SPC nema dogmatskih razlika, oni su u tom pogledu u kanonskom i liturgijskom jedinstvu ali ih deli poimanje organizacije Crkve u državi. Budući da je tako ovakvi se „raskoli“ veoma teško izgladuju. Oni trajno opterećuju odnose među državama iako nisu crkveni u izvornom smislu.

144 | ⁷ Antifašistički savez narodnog oslobođenja Makedonije

carevini – srušena je bila kanonska struktura SPC na tom području, prognani su sveštenici SPC, a crkvena imovina je nasilno prisvojena. Bugarska je to područje u crkvenom smislu proglasila kanonskim područjem Bugarske pravoslavne crkve i svuda su bili postavljeni bugarski sveštenici – makedonskih zapravo nije ni bilo. Nakon tog „vakuuma“ dolazi do velike promene kada se godine 1944. stvara makedonska država, kao rezultat – u slučaju Makedonije – zakasnelog procesa stvaranja nacionalnih država na Balkanu. Ono što su druge države dobile sa Berlinskim kongresom krajem XIX veka, recimo, Makedonci su dobili pod komunistima koji su iz rata izašli kao snaga antihitlerovske koalicije u najširim razmerama. Tu paradoksa nema, iako bi se pokatkad htelo da ga ima – od tada makedonska država postoji u najpotpunijem smislu, a u Titovoj Jugoslaviji Makedonija je bila „država“ onoliko koliko su to bile i druge republike u sastavu federacije. Tada se situacija promenila i na crkvenom planu – sveštenstvo iz Beograda se nije vraćalo jer mu je to onemogućeno ali su tri eparhije bile upražnjene. Započeo je jedan proces koji se nije mogao lako kontrolisati – ateisti po uverenju, komunisti su ipak u državi stali na stranu „svoje“ crkve pa je potom i Jugoslavija pucala i po tim crkvenim „šavovima“. Upravo je tada stvoren prvi Inicijativni odbor koji je polako preuzimao vođenje crkvenih poslova na teritoriji NR Makedonije. Pomenuti odbor je odmah odbio svaku saradnju sa Beogradom, odnosno, sa SPC i sve se zavezalo u prvi „čvor“. Naziralo se stvaranje nove pravoslavne crkve ali se nije vodilo računa da se to mora odvijati „po kanonskom redu i poretku“, a ne po volji zvanično sekularne države. Mnogo je važniji jedan drugi momenat.

Godine 1958. od 4. do 6. oktobra, održan je crkveno-narodni sabor u Ohridu, kada je postalo jasno da će se ići na stvaranje nove pravoslavne crkve i to u situaciji kada odnosi sa do tada legalnom i legitimnom SPC, ne samo da nisu bili dobri, već nisu bili ni uredno kanonski raskinuti. Sabor u Ohridu je crkveno-narodni sabor u situaciji kada nisu postojala legitimna tela crkvene jerarhije.⁸ Odluke tog sabora predstavljaju početak postojanja MPC sa svim komplikacijama koje i danas traju.

Upravo je tada proklamovana autonomija MPC koju je SPC „radi mira u kući“, jer smo bili u istoj državi, godine 1959. priznala.⁹ Stvari su se, naravno, komplikovale – na novom saboru u Ohridu 19. jula 1967. proklamovana je autokefalna MPC ali SPC nije priznala takvo stanje i već 14. 09. 1967. SPC je proglasila MPC „raskolničkom

⁸ Crkveno – narodni sabori su deo tradicije u pravoslavlju i u srednjem veku su igrali značajnu ulogu, ali ne i glavnu jer je o svemu odlučivala vlastela i vrh jerarhije – kada postoje crkvene strukture sa Sinodom i Saborom ovi sabori imaju dosta drugačiju ulogu.

⁹ Iz tog vremena sačuvana je i često se navodi jedna izjava tadašnjeg patrijarha SPC Germana koja odražava stanje koje u crkvi dovodi do ovakog tipa „raskola“. „Kada Makedonija bude samostalna država imaće i svoju autokefalnu crkvu – dok smo u istoj državi tako nešto je nemoguće“. Pokojni patrijarh je znao za logiku i nepisano pravilo na pravoslavnom Istoku po kojoj samostalna država podrazumeva i samostalnu – autokefalnu crkvu, kao i za činjenicu da su se pravoslavne crkve formirale kao nacionalne i državne – stoga se ova ideja danas sve češće pominje jer je istorijska logika činjenična u organizaciji Crkve.

verskom organizacijom“. Nakon toga, slede dalje komplikacije i polako se zatvaraju vrata za pregovore i razgovore. Stav SPC je bio rezolutan, a ni s makedonske strane nije bilo znakova koji bi upućivali na mogućnost kompromisa. Sabor SPC je zauzeo stav nepriznavanja i 20. aprila 1970. žički vladika Vasilije podigao je optužnicu protiv MPC zbog „narušavanja kanonskog reda i poretka“. Na nivou međusobnih odnosa takvo je stanje trajalo godinama, a na svoj način traje i danas, ali je MPC za to vreme radila na konsolidaciji svojih struktura. Uredila je odnose sa postojećom državom, Republikom Makedonijom, ima svoju užu kanonsku teritoriju koja se u tom užem smislu poklapa sa državnom teritorijom, ima Sinod i Sabor i rukopoloženo sveštenstvo u parohijama. Jedino nema – a to je nužno – priznanje drugih pomesnih crkava.

Od tada do najnovijeg vremena ipak su održavani neki odnosi, bilo je razgovora i pregovora, da bi oni održani u Nišu ostali zapamćeni kao izvestan pomak u smeru rešavanja ovog problema. Kasnije, što zapravo znači nedavno, SPC je donela odluku da područje Republike Makedonije proglasi „egzarhatom SPC“ sa patrijarhom Pavlom kao egzarhom za to područje. To je dovelo do velike napetosti jer se u Makedoniji doživljava kao nepriznavanje države, nacije, jezika i Crkve, odnosno, kao udar na samobitnost makedonskog naroda koja je dobila i svoju državnu inkarnaciju godine 1944. Na majskom Saboru SPC učinjen je novi korak – proklamovana je autonomna Ohridska arhiepiskopija sa vladikom – arhiepiskopom Jovanom koga su makedonske vlasti ubrzo uhapsile i osudile. Tu su se međudržavni odnosi, naravno, još više iskomplikovali. Jedna je dimenzija u mreži međucrkvениh odnosa: tu se moraju prihvatiti pregovori jer, s kanonske tačke gledišta, SPC je u pravu – ne može se formirati crkva odvajanjem od majke crkve, a bez „kanonskog otpusta“, odnosno, dozvole matične Crkve kao i izvan „kanonskog reda i poretka“. Ali to je formalna, kanonska strana problema. Stvarnost je mnogo složenija budući da ne postoji Crkva radi kanona već kanoni radi Crkve, a kanoni su u istoriji podložni reviziji pa i abrogaciji.

Moguće je da SPC ima svoju eparhiju u Makedoniji – kao što je ima u nezavisnim državama Hrvatskoj i Sloveniji – za Srbe vernike iz etničke zajednice, ali to može zahtevati i MPC na teritoriji Srbije – u Vojvodini se već gradi hram MPC i nastupaju komplikacije sa vlastima. Tu se otvara druga dimenzija, ona s plana međudržavnih odnosa – i u Srbiji se država meša u poslove Crkve kao što se Crkva meša u poslove države, no situacija nije drugačija ni u Makedoniji. Da bi postojala eparhija SPC u Makedoniji, ona mora biti registrovana kod makedonskih državnih organa, a toga za sada nema. Tako se problem „raskola“ multiplikuje i jednako se prostire na crkvenom i građansko-pravnom području određene države. Ta veza je tipično balkanska i nju u savremenoj Evropi malo teže shvataju, jer se u Evropi misija Crkve ne odvaja samo na relaciji država – Crkva, već i na relaciji Crkva – društvo. Ta razlika, formalna u Evropi i u savremenom svetu, na Balkanu je danas bitna i predstavlja smetnju u rešavanju problema. Da bi bili rešeni, ovi i ovakvi problemi, zahtevaju dug vremenski period.

Neke dimenzije ovog „crkvenog spora“ pokazuju da se tu radi o jednom širem i dubljem istorijskom procesu.

Sa raspadom Jugoslavije u ciklusu Miloševićevih balkanskih ratova za teritorije, raspadala se na svoj način i kanonska struktura SPC koja je bila relativno stabilna u Titovoj Jugoslaviji. Mnogo šta tu deluje paradoksalno, ali stvarnog paradoksa zapravo i nema – tokom raspada bilo je najmanje političkih problema sa Makedonijom i tako sada imamo ovaj „crkveni spor“, koji pokazuje da drama raspada još uvek traje. Frustracije u Makedoniji je relativno lako objasniti – ima se utisak da se u Makedoniji boje da neko iz Beograda gleda na njihovu kasno nastalu državu kao na nešto što je u vremenu prolazno i što će ponovo biti „južna Srbija“. Među Makedoncima se čuje i ovakvo razmišljanje: nama Albanci ne priznaju teritoriju, Bugari nam ne priznaju jezik i naciju, a Srbi ni Crkvu. Za tu vrstu osetljivosti treba imati sluha, ali i razumevanja. I tako sada od tog „crkvenog“ spora zavisi mnogo šta – čak i ravnoteža u regionu. Za neka rešenja u širem krugu pravoslavlja ni SPC ni javnost u Srbiji nemaju sluha.¹⁰

U „raskolima“ koji prate Crkvu oslikavaju se raskoli na sceni konkretne politike – i obrnuto.

Strukture političke moći i strukture moći u vrhovima crkvene jerarhije se ponašaju po zakonu spojenih sudova. Kakve su peripetije tu moguće vidi se sasvim dobro upravo na nekim primerima koji u medijskoj sferi prate „makedonski raskol“, odnosno, realno stanje odnosa SPC – MPC. Problem se, videli smo, otvorio najpre na crkvenom planu, ali se ono jednako bitno pomeralo prema političkom planu, odnosno, međudržavni odnosi su se našli u senci međucrkvениh odnosa, pri čemu su prvi bili žrtvovani. To, međutim, nije dugo trajalo. Upravo kada su započeti pregovori o konačnom statusu Kosova državni vrh u Beogradu je u susretu sa makedonskim zvaničnicima shvatio da se crkveno pitanje mora ostaviti crkvama, sa čim su se složili i makedonski zvaničnici. Sada je Srbiji nužna podrška zvaničnog Skoplja i crkvena dimenzija „raskola“ ponovo pada u senku. Tu valja imati na umu još neke činjenice koje osvetljavaju poklapanje crkvenog i političkog. I u Srbiji i u Makedoniji crkva je, po Ustavu, odvojena od države, ali je ta ustavna odredba toliko relativizovana da se svi ponašaju kao da i nema takvog ustavnog načela. Te promene na skali političke konjunktore, ako se pažljivije prate, najbolje pokazuju pravi smisao „raskola“ u kru-

¹⁰ Ni u Rusiji i Ukrajini gde imamo sličnu situaciju, problem se u javnosti ne „prelama“ na tako dramatičan način. To posebno važi za tamošnje raskole u Crkvi. Rusi imaju RPC – Moskovska patrijaršija, imaju RPC koja deluje u dijaspori – „Zagranična RPC“ – i RPC koja je pod jurisdikcijom Vaseljenske patrijaršije u Carigradu i nisu frustrirani zbog tog „pluralizma“ u sistemu organizacije. Kod nas se svako ko je pravoslavan, ali na malo drugačiji način, doživljava kao raskolnik. Tu problem postaje politički jer se Crkva vidi na uprošćenoj tabli trenutnog odnosa geopolitičkih sila pri čemu se zaboravlja da je jedno Crkva a drugo njena organizacija u jednoj državi. Tako se i autokefalnost uzima kao atribut državnosti.

gu balkanskog pravoslavlja. Vezana previše za državu, a još češće za konkretni režim, Crkva ostaje udovica kako se ne tako davno izrazio ruski patrijarh.

Zapis o nekim zbivanjima u Crnoj Gori

Skoro će deset godina od kada se pojavila Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) koja nastoji da obnovi status samostalne crkve kakva je funkcionisala u kneževini, potom kraljevini Crnoj Gori u kojoj je tradicionalno postojao čak i jedan vid teokracije. U nekoj tipologiji balkanskih crkvenih raskola – u kojima je politička dimenzija dominantna – ono što se zbiva sa crkvama u Crnoj Gori ne bi se nikako moglo označiti kao crkveni raskol, jer nema ni dogmatskih ni izvorno eklezioloških razlika između SPC i CPC. Problem se prepoznaje kao politički *par excellence*, pri čemu ni jedna ni druga crkva to ne skrivaju, i tako se i prelama na javnoj, političkoj sceni. Dakle, problem nije u tome što postoje dve pravoslavne crkve – iako se na poratnom Balkanu malo ko miri s činjenicom crkvenog pluralizma – već u tome što se crkve svrstavaju uz jedan od dva prepoznatljiva politička bloka – onaj koji je bio i ostao za državnu zajednicu sa Srbijom i onaj koji se zalagao za nezavisnu Crnu Goru. I opet se događaji na političkoj sceni odražavaju na sceni crkvenoj i obratno – pri čemu Crkve daju „ton“ i određuju ideološku intonaciju. Stoga neki događaji, koji u drugim prilikama ne bi imali takve razmere, u trenutnoj situaciji dobijaju zaista neobične dimenzije koje su – to im je suština – crkveno-političke

O tome rečito govori slučaj podizanja crkve na Rumiji, koji u jednom delu ima ulogu važne paradigme. Zbog toga je smenjen načelnik Generalštaba Vojske SCG. Jednostranom odlukom srpske mitropolije podignuta je crkva u čast i slavu Sv. Kneza Vladimira o kojem i istorija i legenda čuvaju sećanje vredno trajanja, ali je tim činom srušen jedan autentično ekumenski simbol koji je trajao hiljadu godina. Jer, vrh Rumije je svetilište koje kultno poštuju i muslimani i hrišćani, te posebno pravoslavni i katolici. Sve upućuje na to da su motivi bili politički i posledice su se pokazale kao crkveno-političke. Odnosi između mitropolije crnogorsko-primorske i crnogorske države pali su posle tog čina na najniži nivo za poslednjih pedeset godina. Osim toga, mitropolija se na neki način sukobila sa dobrim delom laičke javnosti, posebno kulturne javnosti. Ako se ovde govori o raskolu, jasno je da nije u pitanju nikakav crkveni, već tipično politički raskol. Sukob koji deluje kao crkveni, zapravo, to i nije jer su svi motivi prepoznatljivi kao politički – borbi pristalica nezavisne Crne Gore i njihovih oponentata time je bila samo pridodata „crkvena boja“.

U medijskoj orkestraciji, ovi događaji su delovali zabrinjavajuće ali se njihov smisao nije jasno video, jer je na delu bila zamena teza.

U tom smislu ima mesta za još nekoliko napomena. Kakva je bila sudbina državne zajednice SCG i kakva će biti nezavisne države Crne Gore – o tome ovde neće

biti govora. Ali crkve u Crnoj Gori će ostati – i to i jedna i druga: i SPC sa svojom crnogorsko-primorskom mitropolijom i CPC koja treba da reguliše svoj kanonski status. Taj crkveni pluralizam je upravo ono na šta se u našim prilikama ljudi najteže navikavaju – politika ih podstiče da jedna drugu uklanjaju sa scene. Predsednik crnogorske vlade Milo Đukanović dao je, pre crnogorskog referenduma o osamostaljenju jednu važnu izjavu koja – i to nije slučajno – nije dobila publicitet koji zaslužuje, a čiji smisao je u sledećem: bilo kako da bude rešeno pitanje crnogorskog državnog statusa niko neće dovoditi u pitanje postojanje crnogorsko-primorske mitropolije, no u Crnoj Gori postoji i CPC koju takođe niko ne može dovesti u pitanje. Tako bi bilo kada bi problem mogao da ostane crkveni i međucrkveni, što teško biva u našim prilikama.

Postoje neskrivene želje u mnogim balkanskim crkvama da sebe nametnu kao arbitra, pa čak i da budu državne crkve. Evo kako glasi jedan zahtev koji je iz ugledne Žičke eparhije SPC dobio ministar vera u kabinetu Vojislava Koštunice i koji je ministar odbacio – „Eparhija Žička smatra da prvo treba doneti Ustav kojim će se pravoslavlje proglasiti državnom verom a SPC državnom Crkvom, pa onda na toj osnovi pisati Zakon“.¹¹ Tu se konkretno misli na Zakon o verskim zajednicama koji je izazvao buru u javnosti. U tom smislu treba biti oprezan kada se u međucrkvanim sporovima barata pojmom „raskol“ kako u svemu ne bi ostajala zabuna. Jer, jedno je raskol u starom tradicionalnom smislu reči, a sasvim nešto drugo ono što imamo kao „raskol“ i što je isključivo politički motivisano. Sistem motivacija je složen do prefinjenosti. Sve zavisi od toga „s kog se kraja“ ta enigma čita. Problem se u jednom slučaju otvara kao crkveni a prelama kao politički – i obrnuto.

Raskol se najčešće uzima – to mu je smisao – kao politički epitet u komplikovanoj situaciji kakvu imamo na širem prostoru pravoslavlja a posebno u balkanskim prilikama. I u jednom i u drugom smislu „raskol“ i pravi raskol su bolest koja ugrožava crkveno jedinstvo.

¹¹ Pravoslavlje 15. 09. 2004. Beograd